

JAKUB MORAWIEC

KNUT WIELKI
KRÓL ANGLII, DANII
I NORWEGII
(ok. 995–1035)

avalon

KNUT WIELKI
KRÓL ANGLII, DANII
I NORWEGII
(ok. 995–1035)

JAKUB MORAWIEC

KNUT WIELKI
KRÓL ANGLII, DANII
I NORWEGII
(ok. 995–1035)

avalon

Kraków 2013

Duński Instytut Kultury w Warszawie
ul. Piekna 31/37
00-677 Warszawa
tel. (22) 621 11 20, fax (22) 621 13 41
www.dik.org.pl
e-mail dik@dik.org.pl

Opracowanie typograficzne
Sławomir Onyszeko

Redakcja i korekty
Piotr Szerzyński

Copyright by Jakub Morawiec, Kraków 2013

Wydawnictwo AVALON
ISBN 978-83-7730-998-8

Skład, druk i oprawa
Drukarnia TECHNET

Zamówienia przyjmuje

Wydawnictwo AVALON T. Janowski Sp. j.
ul. Fiołkowa 4/13; 31-457 Kraków
tel. +48 606 750 749
zamowienia@wydawnictwoAVALON.pl

www.wydawnictwoAVALON.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Dziedzictwo	19
Gorm i Harald — ku dominacji w kraju i regionie	19
Sven Widłobrody — w stronę Anglii	38
Droga do władzy	84
Rodzinny krąg	84
Podbój Anglii	111
Pierwsze kluczowe decyzje	123
Budowa imperium	136
Świeckie otoczenie	136
Relacje z Kościołem	152
Fundacja kościoła w Ashingdon	186
Translacja relikwii św. Ælfheaha	188
Mennictwo Knuta	195
Wyprawa do Danii 1019–1020	200
Konflikt z Þorkellem	206
Słowiańska i brytyjska perspektywa	213
Rex totius Anglie et Denemarcie et Norreganorum	222
Skandynawscy partnerzy	222
Bitwa nad Helgeå	233
Władca Szwecji?	243
Opanowanie Norwegii	248
Sven Knutsson i Ælfgifu z Northampton	286

Rzym 1027.....	302
Wobec Normandii.....	321
Imperator?.....	324
 Zakończenie	 333
Lista skrótów	341
Bibliografia	343
Indeks nazwisk.....	357

Praca nad książką była o wiele łatwiejsza dzięki życzliwości i pomocy wielu osób, którym w tym miejscu składam serdeczne podziękowania. W szczególności sposób pragnę wyrazić swoją wdzięczność dr Pawłowi Grabowskiemu, mgr. Remigiuszowi Gogoszowi, mgr. Piotrowi Pranke i dr. Leszkowi Gardele za pomoc w dostępie do materiałów bibliograficznych. Dr. hab. Stanisławowi Rosikowi serdecznie dziękuję za trud recenzji oraz wszystkie uwagi i komentarze. Najbliższym z kolei dziękuję za nieustanne wsparcie, cierpliwość i wyrozumiałość, które mogłem odczuć na każdym etapie pracy nad książką.

WSTĘP

Rozległe choć efemeryczne, północne imperium Knuta Wielkiego to najważniejszy rezultat rządów całkiem dobrego wodza i jeszcze lepszego polityka, jakim był król Anglii, Danii i Norwegii. Wywodząc się z dynastii Jelling, odziedziczył po swoich poprzednikach, ojcu Swenie Widłobrodym i dziadzie Haraldzie Sinozębym, ambicje i dążenia do dominacji w Skandynawii oraz do utrwalenia angielskich zdobyczy z koroną na czele. Knut nie tylko umiejętnie nawiązał do osiągnięć antenatów, ale także znacząco je rozwinął. Przejawem tego jest przede wszystkim fakt, iż główny bohater tej książki, większość swojego panowania poświęcił sprawie legitymizacji swoich angielskich rządów. Knut dążył konsekwentnie do tego, aby zarówno jego angielscy poddani jak i opinia w Europie zachodniej, uznały go za prawowitego, panującego z Bożej łaski monarchę. Sojusz i rodzinne więzi z dynastią salicką stanowią najważniejszy dowód na to, że przynajmniej w części Knut swój cel osiągnął. Determinacja, osobiste talenty oraz grono doradców (ważne szczególnie w pierwszej fazie rządów) to główne czynniki, które wpłynęły na sukces rządów syna Swena Widłobrodego. Władca ten z jednakowym powodzeniem z zimną krwią eliminował politycznych przeciwników (nawet członków własnej rodziny) i publicznie manifestował pokorę, pobożność oraz chęć do pokuty za swoje grzechy.

Począwszy od autorów współczesnych Knutowi, średniowieczna historiografia nie wyrobiła sobie jednoznacznej opinii na temat jego osoby i jego rządów. Wielu podkreślało fakt zdobycia angielskiej korony podbojem i gwałtem, wyrzucając przy tym królowi okrucieństwo i zdradę (śmierć Edmunda Żelaznobokiego). Z drugiej strony doceniano jego wysiłki na rzecz Kościoła, zaznaczając, że nikt nie mógł równać się z nim w hojności i religij-

ności. Zarówno tworzona na jego dworze poezja skaldów, jak i późniejsze, przede wszystkim angielskie kroniki wskazują, że Knutowi bardzo zależało na odpowiedniej interpretacji jego działań, a tym samym stymulowaniu opinii na ich temat.

Panowanie Knuta nie umknęło oczywiście uwadze współczesnych badaczy różnych specjalności, przede wszystkim historyków. Wyliczanie naukowego dorobku w zakresie dziejów politycznych, gospodarczych i kulturalnych Skandynawii i regionu Wysp Brytyjskich, ze względu na ilość, mija się z celem. Dlatego wyróżnić wypadnie prace ściśle poświęcone bohaterowi tej książki. Autorem pierwszej poważnej biografii Knuta był Laurence M. Larson, który starał się opisać rządy i dokonania króla zarówno w Anglii jak i w Skandynawii¹. W wielu aspektach spojrzenie tego badacza na osobę Knuta i jego panowanie należy uznać za nieaktualne. Niemniej, dopiero ostatnie dekady ubiegłego stulecia przyniosły próby nowego spojrzenia na interesujący nas temat. W 1993 r. ukazała się biografia Knuta autorstwa Michaela Kennetha Lawsona². Badacz ten jako pierwszy całościowo omówił bazę źródłową dotyczącą panowania syna Swena Widłobrodego. Choć Lawson uwzględnia kontynentalny oraz, co szczególnie ważne, skandynawski kontekst rządów Knuta, główny nacisk położony został na sprawy angielskie, administrację oraz stosunki kościelne. Wydane całkiem niedawno bo w 2009 r. studium Timothy Boltona uznać należy za pierwsze kompleksowe ujęcie panowania Knuta Wielkiego. Dotyczy to zarówno spraw angielskich oraz skandynawskich. Oba zagadnienia zostały przez autora potraktowane osobno. Z jednej strony pozwoliło to Boltonowi na dogłębną analizę wybranych problemów. Z drugiej strony autor nie uniknął niebezpieczeństwa oderwania poszczególnych wydarzeń i procesów od szerszego kontekstu. Dotyczy to przede wszystkim spraw skandynawskich a więc przejścia tronu w Danii i w Norwegii. Pomimo drobnych pomyłek i dyskusyjnych interpretacji w kilku aspektach, praca T. Boltona bardzo rzetelnie i wnikliwie prezentuje problem rzą-

¹ L. M. Larson, *Canute the Great 995–1035 and the Rise of Danish Imperialism During the Viking Age*, London 1912; tegoż, *The Political Policies of Cnut as King of England*, *American Historical Review* 15/1909–1910, s. 720–743.

² M. K. Lawson, *Cnut. The Danes in England in the Early Eleventh Century*, London 1993 (w 2006 i 2011 r. ukazały się wznowienia tej książki pod odmiennym tytułem: *Cnut. England's Viking King 1016–1035*).

dów Knuta uwzględniając także dorobek innych specjalności (archeologia, historia literatury)³.

Wspomnieć należy także o szeregu mniejszych studiów, w których na przestrzeni lat podejmowano wybrane aspekty związane z panowaniem Knuta Wielkiego w Anglii i w Skandynawii. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje zbiór artykułów pod redakcją Alexandra Rumble'a, gdzie znajdziemy między innymi znakomite opracowania poświęcone pozycji Knuta w Skandynawii (Peter Sawyer), jego otoczeniu (Simon Keynes) oraz poezji skaldów tworzonej na jego dworze (Roberta Frank)⁴. Temu ostatniemu zagadnieniu poświęcili ostatnio swoje prace także Judith Jesch⁵ oraz Matthew Townend⁶.

Swego czasu badaczy zajmowała sprawa bitwy nad Helgeå i jej politycznych reperkusji. Na problemie tym skupił się przede wszystkim Ove Moberg, zarówno w swojej monografii poświęconej relacjom politycznym w Skandynawii za rządów Knuta Wielkiego, jak i w osobnym wystąpieniu, będącym odpowiedzią na propozycje Bo Gräslunda w tym zakresie⁷.

Wśród szczegółowych studiów należy także wspomnieć o badaniach nad angielskim i skandynawskim mennictwem Knuta, prowadzonych przede wszystkim przez Britę Malmer, Kennetha Jonssona i Marka Blackburna⁸. Podobnie na uwagę zasługują wystąpienia Benjamin T. Hudsona, który skupił

³ T. Bolton, *The Empire of Cnut the Great. Conquest and Consolidation of Power in Northern Europe in the Early Eleventh Century*, Leiden-Boston 2009.

⁴ A. R. Rumble (ed.), *The Reign of Cnut, King of England, Denmark and Norway*, London 1994.

⁵ J. Jesch, *Knútr in Poetry and History*, w: M. Dallapiazza, O. Hansen, P. Meulengracht-Sørensen, Y. S. Bonnetain (eds.), *International Scandinavian and Medieval Studies in Memory of Gerd Wolfgang Weber*, Trieste 2000, s. 243–256.

⁶ M. Townend, *Contextualising the Knútsdrápur. Skaldic Praise-Poetry at the Court of Cnut*, *Anglo-Saxon England* 30/2001, s. 145–179; tegoż, *Knútr and the Cult of St Óláfr. Poetry and Patronage in Eleventh-Century Norway and England*, *Viking and Medieval Scandinavia* 1/2005, s. 251–279.

⁷ O. Moberg, *Olav Haraldsson, Knud den Store och Sverige*, Lund 1941; tegoż, *The Battle of Helgeå*, *Scandinavian Journal of History* 14/1989, s. 1–19.

⁸ B. Malmer, *King Canute's Coinage in the Northern Countries, The Dorothea Coke Memorial Lecture*, London 1974; K. Jonsson, *The Coinage of Cnut*, w: A. R. Rumble (ed.), *The Reign of Cnut, King of England, Denmark and Norway*, London 1994, s. 193–230; M. Blackburn, K. Jonsson, *The Anglo-Saxon and Anglo-Norman Element of North European Coin Finds*, w: M. Blackburn, D. Metcalf (eds.), *Viking-Age Coinage in the Northern Lands*, part II, Oxford 1981.

się na polityce króla wobec szkockich i iryjskich sąsiadów swojego władztwa⁹. Nie wolno zapomnieć też o badaniach nad angielskim prawodawstwem Knuta. W tym zakresie wymienić należy przede wszystkim prace Dorothy Whitelock oraz A. Kennedy'ego¹⁰.

Jak dotąd zagadnienie osoby i panowania Knuta Wielkiego nie doczekało się osobnego opracowania na gruncie polskiej historiografii. Stało się tak mimo żywotnej pamięci o jego rodzinnych więzach z dynastią piastowską. Ta kwestia jako jedyna zresztą doczekała się wystąpień polskich badaczy, podejmujących problem identyfikacji (w szczególności imienia) jego matki, córki Mieszka I¹¹. Celem tej książki jest pełniejsze przybliżenie polskiemu czytelnikowi tej barwnej i ważnej postaci, która swoimi rządami znacząco wpłynęła na dzieje Skandynawii oraz regionu Wysp Brytyjskich.

Panowanie Knuta Wielkiego jest oświetlone źródłowo stosunkowo dobrze. Nie znaczy to wcale, że dostępna historykowi baza pozwala na opisanie oraz wyjaśnienie wszystkich interesujących problemów. Sytuacji, gdzie możliwa jest jedynie odpowiedź hipotetyczna lub nie można udzielić jej wcale, pozostaje bardzo dużo. Niemniej, do dyspozycji mamy dziś źródła różnych kategorii, współczesne królowi oraz późniejsze.

Do dziś dnia zachowało się 36 dokumentów wydanych w imieniu Knuta¹². Połowa z nich uważana jest za autentyczne. Pozostałe to, zdaniem badaczy, póź-

⁹ B. T. Hudson, *Cnut and the Scottish Kings*, *English Historical Review* 107/1992, s. 350–360; tegoż, *Knútr and Viking Dublin*, *Scandinavian Studies* 66/1994, s. 319–335.

¹⁰ D. Whitelock, *Wulfstan and the Laws of Cnut*, *English Historical Review* 63/1948, s. 433–452; A. Kennedy, *Cnut's Law Code of 1018*, *Anglo-Saxon England* 11/1983, s. 57–81.

¹¹ O. Balzer, *Genealogia Piastów*, Kraków 1895, s. 44–52; L. Koczy, *Związki małżeńskie Piastów ze Skandynawami*, *Slavia Occidentalis* 11/1932; S. Stroński, *Świętosława matką Kanuta Wielkiego*, *Historiografia obca i polska o pochodzeniu Kanuta*, *Przegląd Zachodnio-Pomorski* 30/1986, z. 3; K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa–Wrocław 1992, s. 94–100; A. Waśko, *Świętosława-Sygryda*, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 34–35; W. Duczko, *A.D. 1000 — the point of no return for the Kingdom of Sweden*, w: *Europe around the year 1000*, ed. P. Urbańczyk, Warszawa 2001, s. 374–375; G. Labuda, *Mieszko I*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2002, s. 133–134; T. Prinke, *Świętosława, Sygryda, Gunhilda. Tożsamość córki Mieszka I i jej skandynawskie związki*, *Roczniki Historyczne* 70/2004, s. 81–109; J. Morawiec, *Anonimowy poemat Liðsmannaflökkur i problem jego odbiorcy. Ślad pobytu córki Mieszka I, matki Knuta Wielkiego, w Anglii?*, *Studia Źródłoznawcze* 47/2010, s. 25–42.

¹² P. H. Sawyer's, *Anglo-Saxon Charters: an Annotated List and Bibliography*, London 1968 (korzystałem z internetowego wydania tej edycji, dostępnej na stronach Trinity

niejsze falsyfikaty. Brak pewności, czy Knut dysponował swoją kancelarią oraz pieczęcią (takowa, jeśli istniała, nie zachowała się do naszych czasów). Większość z zachowanych dyplomów Knuta została sporządzona przez kancelistów przykatedralnych i przyklasztornych w Anglii (Canterbury, Winchester i inne) oraz poza nią (np. Fécamp). Wynika to między innymi z faktu, iż lwia część zachowanych dokumentów to przywileje i nadania Knuta dla instytucji i dostojników kościelnych. Zachowany zbiór pozwala także na rozeznanie w składzie osobowym otoczenia władcy i pozwala śledzić polityczne kariery najważniejszych świeckich i duchownych doradców Knuta w Anglii. Dzięki listom świadków możemy też cokolwiek powiedzieć o niuansach polityki króla wobec angielskiego Kościoła, którą cechowała duża hojność wobec faworyzowanych instytucji oraz całkowita ignorancja wobec tych pozbawionych królewskiej łaski.

Z dworem Knuta wiążą się kolejne kluczowe świadectwa jego panowania. Mam tu na myśli dwa listy króla do angielskich poddanych¹³. Pierwszy adresowany z Danii w 1019–1020 r., drugi napisany tuż po opuszczeniu Rzymu w drodze do Danii w 1027 r. Oba teksty mają kapitalne znaczenie dla badania wypadków, których dotyczą. Pozwalają też ocenić jak ważne dla Knuta było ukazanie w Anglii jego działań w Skandynawii, szczególnie w Danii.

W trakcie swojego panowania w Anglii, syn Swena Widłobrodego dwukrotnie, w 1018 i w 1021 lub 1022 r. zatwierdził nowe prawa¹⁴. Oba kodeksy wskazują między innymi na chęć króla do utrzymania w kraju porządku i stabilizacji po zbrojnym przejęciu władzy. Pełne nawiązanie do wcześniejszych rozwiązań prawnych, przyjętych za poprzedników Knuta, zdaje się być zarówno rezultatem współpracy króla z tymi samymi hierarchami Kościoła (arcybiskup Wulfstan) jak i chęci władcy do wywołania wrażenia kontynuacji, które miało łagodzić napięcia wywołane zmianą na tronie.

Wśród powstałych w Anglii źródeł narracyjnych, pierwszorzędne znaczenie ma *Kronika Anglo-Saska*¹⁵. Pomimo przejrzystej panoramy dziejów

College Uniwersytetu w Cambridge, pod adresami: <http://www.trin.cam.ac.uk/chartwww/eSawyer.99/eSawyer2.html> (katalog), <http://www.trin.cam.ac.uk/chartwww/NewRegReg.html> (registry). Zob. też S. Keynes, *Cnut's Earls*, w: A. R. Rumble (ed.), *The Reign of Cnut, King of England, Denmark and Norway*, London 1994, s. 43–88.

¹³ *English Historical Documents*, Volume I, D. Whitelock (ed.), London 1955, s. 452–453, 476–478.

¹⁴ Tamże, s. 452, 454–467.

¹⁵ *Two of the Saxon Chronicles Parallel*, Ch. Plummer (ed.), Oxford 1865; *The Anglo-Saxon Chronicle*, D. Whitelock (ed.), London 1961.

Anglii, w tym rządów Knuta, w interesującym nas okresie, jej przekaz stwarza istotne ograniczenia, o których od dawna zresztą mówi się w literaturze przedmiotu. Autorzy poszczególnych, tworzonych od X w., redakcji, skoncentrowali się na wydarzeniach mających miejsce w południowej części kraju czyli w dawnym królestwie Wessexu. W konsekwencji, optyka *Kroniki* w niewielkim stopniu uwzględnia dzieje północnej części królestwa z terenami wokół Yorku na czele. Ponadto, wyraźnie rzuca się w oczy, że autorzy tych redakcji *Kroniki*, które objęły rządy Knuta (C, D, E), marginalnie potraktowali lata jego panowania. Wpisy są lakoniczne, niektóre lata zupełnie pominięte, a treść wpisów odnosi się w zdecydowanej większości do spraw kościelnych. Zupełnie inaczej rzecz się ma z okresem 1013–1017, kiedy to najpierw Æthelred a następnie jego syn Edmund Żelaznobi, utracili władzę w kraju na rzecz duńskich królów, odpowiednio Swena Widłobrodego i Knuta Wielkiego. *Kronika*, co dziś zgodnie się podkreśla, kreuje obraz totalnej katastrofy politycznej w kraju, znaczonej nieudolną władzą króla oraz zdradą i kunktatorstwem możnych. Anglosasi chcą wyprzeć duńskich najęźdźców z kraju, ale bierna postawa dworu królewskiego z pozbawionym energii i trapiącym pechem Æthelredem na czele, spowodowała, że kraj tonął w marazmie i uległ presji barbarzyńskich agresorów. Odnosi się wrażenie, że autorom *Kroniki* bardziej zależało na przybliżeniu okoliczności, w jakich kraj dostał się pod kontrolę Knuta (wcześniej jego ojca) niż na przedstawieniu jego faktycznych rządów. Chronologia poszczególnych redakcji *Kroniki* pozwala wskazać na polityczny klimat, który stymulował taki a nie inny jej przekaz. Powstanie redakcji C datuje się na lata czterdzieste XI w. Bardzo możliwe, że spisano ją w klasztorze w Abingdon. Redakcja D powstała w Worcester lub w Yorku, najprawdopodobniej w latach siedemdziesiątych tego samego stulecia. Najmłodsza z nich, E, powstała na początku lat trzydziestych XII w. w klasztorze w Peterborough.

Na przekazie *Kroniki Anglo-Saskiej* w znaczący sposób oparł przekaz swojej *Kroniki* Jan z Worcester¹⁶. Należał on do miejscowego zgromadzenia benedyktyńskiego. Dzieło Jana kończy się na roku 1140, co najpewniej wyznacza też datę jego śmierci.

¹⁶ *The Chronicles of John of Worcester*, Volume I-III, The Annals from 450 to 1066, R. R. Darlington, P. McGurk (eds.), Oxford 1995–1996.

Około połowy XII w. (tuż po 1154 r.) pracę nad *Historią Anglików* (*Historia Anglorum*) zakończył archidiacon katedry w Lincoln, Henryk z Huntingdon¹⁷. Wywodził się z Lincoln, gdzie urodził się najpewniej między 1080 a 1090 r. Osierocony w dzieciństwie, wychowywał się w rodzinie Henryka Bloet, kanclerza na dworze królów Anglii Wilhelma II i Henryka I oraz biskupa Lincoln. Następca Bloeta na stolcu biskupim, Aleksander przejął patronat nad Henrykiem. To z jego namowy, ten ostatni podjął się pracy nad *Historią*.

W latach dziewięćdziesiątych XII w. swoją *Kronikę* spisał przebywający w otoczeniu króla Anglii Henryka II, Roger z Hoveden. O samym autorze wiadomo niewiele. Brał udział, u boku Plantageneta, w III krucjacie. Podejrzewa się też, że mógł być autorem innych prac, między innymi *Gesta Henrici II*, które w dużej mierze pomogły mu spisać *Kronikę*¹⁸.

Z kolei około 1125 r. pracę nad *Czynami Królów Anglii* (*Gesta Regum Anglorum*) ukończył Wilhelm z Malmesbury, członek tamtejszego zgromadzenia benedyktynów¹⁹.

Panowanie Knuta w pewnym stopniu oświetlają także przekazy kontynentalne. Króla wspomina w swojej kronice Thietmar, znacznie więcej do powiedzenia na jego temat mają inni XI-wieczni autorzy, Adam z Bremy i Wilhelm z Jumieges. Autor *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* skupia się co prawda głównie na sprawach kościelnych, ale przytacza także ważne dane dotyczące innych działań Knuta. Z kolei Wilhelm, w swojej *Gesta Normannorum Ducum*, nawiązuje do złożonych relacji króla Anglii i Danii z dworem w Rouen²⁰.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera przekaz *Encomium Emmae Reginae*, utworu powstałego na cześć żony Knuta, królowej Emmy²¹. Autorem *Encomium* jest anonimowy mnich klasztoru w St. Omer (Flandria). Podjął się on napisania tego utworu na początku lat czterdziestych XI w.,

¹⁷ *The Chronicle of Henry of Huntingdon*, Th. Forester (ed.), London 1853.

¹⁸ *Chronica magistri Rogeri de Houedene*, W. Stubbs (ed.), London 1868.

¹⁹ *William of Malmesbury's Chronicle of the Kings of England*, J. A. Giles (ed.), London 1866.

²⁰ *Thietmari Merseburgensis Episcopi Chronicon*, Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Germanicarum Nova Series, t. IX, R. Holtzmann (ed.), Berlin 1935; *Adami Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum*, MGH Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum, B. Schmeidler (ed.), Hannoverae 1917; *The Gesta Normannorum Ducum of William of Jumièges, Orderic Vitalis and Robert of Torigni* edited and translated by Elisabeth M. C. Van Houts, Oxford, 1995.

²¹ *Encomium Emmae Reginae*, A. Campbell (ed.), Cambridge 1998.

a więc w czasie, gdy Emma przebywała na wygnaniu w Normandii, usunięta przez Haralda, syna Knuta i Ælfgifu z Northampton. Wdowa po królu Anglii i Danii osobiście zatwierdziła treść utworu, który miał w pierwszej kolejności ukazać ją i jej męża w pozytywnym świetle i jednocześnie dostarczyć argumentów dla jej syna Hardeknuta, walczącego o angielskie dziedzictwo. W konsekwencji, *Encomium* w panegirycznym tonie, skupia się na wybranych wydarzeniach, pomijając te, które uznano za niewygodne lub niepotrzebne. Autor zdecydowanie najwięcej miejsca poświęcił kwestii przejścia przez duńską dynastię władzy w Anglii oraz przymiotom jej przedstawicieli z Knutem na czele. Mimo wyraźnej tendencyjności i selektywności, *Encomium* pozostaje jednym z najważniejszych świadectw panowania Knuta Wielkiego.

Syn Swena Widłobrodego, w znacznie większym stopniu niż jego ojciec i dziad, zaistniał w średniowiecznej tradycji skandynawskiej. Autorzy sag i kronik znali i przywoływali dokonania Knuta w Anglii. Niemniej ich uwaga koncentrowała się na konfrontacji króla Anglii i Danii z Olafem Haraldssonem. Z tego powodu panowanie Knuta przedstawione jest nie tylko w *Sadze o Knytlingach* (*Knytinga saga*), ale także w utworach poświęconych władcom Norwegii, a szczególnie świętemu królowi (tzw. *Saga Legendarna o Olafie Świętym*, *Morkinskinna*, *Fagrskinna*, *Heimskringla*), które powstały w Norwegii i w Islandii w pierwszej połowie XIII w.²²

Autorzy sag królewskich chętnie odwoływali się do świadectw skaldów, często przywołując fragmenty ich poezji. Nie inaczej było w przypadku Knuta. Na jego angielskim dworze skandynawscy, głównie islandzcy, poeci funkcjonowali od samego początku jego panowania. Najlepiej świadczy o tym anonimowy utwór zatytułowany *Liðsmannaflokkur*, datowany na 1016–1017 r., w którym skald opisuje zmagania wojenne towarzyszące zajmowaniu Anglii przez armię Knuta²³. W drugiej połowie lat dwudziestych XI w., a szczególnie po opanowaniu Norwegii, dwór Knuta stał się głównym i najbardziej prestiżowym miejscem artystycznej aktywności skaldów. Na cześć króla kom-

²² *Knytinga saga, Danakonunga s gur*, B. Guðnason (ed.), Islenszk fornrit t. 35, Reykjavík 1982; *Óláfs saga hins Helga. Die „Legendarische Saga“ über Olaf den Heiligen*, A. Heinrichs, D. Janshen, E. Radicke, H. Röhn (Hrsg.), Heidelberg 1982; *Fagrskinna. Nóregs kononga tal*, F. Jónsson (ed.), København 1902–1903; Snorri Sturluson, *Heimskringla I-II-III*, B. Aðalbjarnarson (ed.), Islenszk fornrit t. 26, 4 útgáfa, Reykjavík 2002; *Morkinskinna*, Á. Jakobsson, Þ. I. Guðjónsson (eds.), Islenszk fornrit t. 23, Reykjavík 2011.

²³ R. Poole, *Viking Poems on War and Peace. A Study in Skaldic Narrative*, Toronto 1991.

ponowali Sigvat Þórðarson (*Knútsdrápa*), Ottar svarti (*Knútsdrápa*), Þorarin loftunga (*Tøgdrápa*), Hallvarð háreksblei (*Knútsdrápa*)²⁴.

Knut znalazł także poczesne miejsce w duńskiej tradycji historiograficznej. Jego panowanie opisują Swen Aggesen (*Historia brevis regum Dacie*) i Saxo Gramatyk (*Gesta Danorum*)²⁵. Wybrane wydarzenia utrwalone zostały także w rocznikarstwie duńskim (*Annales Lundenses*, *Annales Ryenses*).

Wiedzę na temat panowania Knuta uzupełniają także inne kategorie źródeł. Prace archeologiczne w Lund, Viborg i Roskilde ukazują zakres monarszych inwestycji, które służyć miały gospodarczemu rozwojowi Danii oraz usprawnieniu królewskiej i kościelnej administracji w najważniejszych jego częściach. Istotnych informacji dostarcza nam mennicza aktywność Knuta, który w Anglii w pełni skorzystał z dorobku swoich poprzedników wykorzystując system pracujących na potrzeby monarsze mennic. W Danii Knut także znacząco rozwinął własną działalność menniczą, wykorzystując w mniejszym stopniu dotychczasowe mennice (Hedeby, Lund) i organizując nowe (Viborg, Roskilde) oraz sprowadzając do Danii angielskich mincerzy.

Tytułowy bohater jest w prezentowanej książce konsekwentnie nazywany Knutem. W polskiej historiografii władca ten przeważnie występuje jako Kanut²⁶. Należy jednak zdecydowanie podkreślić, iż jest to forma błędna, niezgodna z oryginalnym brzmieniem imienia tego władcy. Jest ona natomiast wynikiem przekształcenia, jakie nastąpiło w łacinie, najpóźniej na przełomie XI i XII w., kiedy spotykamy formy „Canutus” względnie „Kanutus”. Już żywot duńskiego króla Obodrytów, Knuta Lavarda zawiera ową przekształconą formę (*Vita altera Kanuti ducis*)²⁷.

Tymczasem syn Swena Widłobrodego nosił imię Knut. Podobnie jego syn zrodzony ze związku z Emmą, przy czym do jego imienia dodano przedrostek

²⁴ F. Jónsson, *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, København og Kristania 1912–1915, s. 232–234, 272–275, 293–294, 298–299.

²⁵ *The Works of Sven Aggesen, Twelfth-Century Danish Historian*, E. Christiansen (ed.), London 1992; *Saxonis Grammatici Gesta Danorum*, wyd. J. Olrik, H. Reader, København 1931.

²⁶ Zbliżona forma (Canute) występuje także czasem w pracach anglojęzycznych.

²⁷ Zob. P. Boroń, *Knut Lavard — Rex Obodritorum. Kontrowersje wokół tytułatury duńskiego księcia, władcy słowiańskich plemion*, w: *Religia Ludów Morza Bałtyckiego. Stosunki polsko-duńskie w dziejach*, M. Bogacki, M. Franz, Z. Pilarczyk (red.), Toruń 2010, s. 102–120.

-hartha, hardi, harde czyli twardy (Harthacnut, Hörthaknútr). Imię to w wersji staroskandynawskiej brzmiało Knútr²⁸. Taką formę znajdujemy zarówno w poezji skaldów jak i u autorów sag. Dokumenty Knuta wskazują, że forma ta, w identycznym zapisie została zaadaptowana w języku staroangielskim (*Cnud, Cnut*) oraz w łacinie (*Cnut*). Na słynnej miniaturze z Winchester, na której upamiętniono scenę donacji przez królewską parę złotego krzyża miejscowej katedrze, widnieje podpis *Cnut rex*. Wypada mieć nadzieję, że wzorem wymowy źródeł oraz najnowszej literatury poświęconej temu władcy, także w Polsce przyjmie się powszechnie oryginalna forma tego imienia.

Książka składa się z czterech zasadniczych rozdziałów. Pierwszy referuje dzieje Danii pod rządami dynastii Jelling od czasów Gorma Starego do śmierci Swena Widłobrodego. Przybliżenie politycznych dokonań poprzedników Knuta na duńskim tronie pozwala lepiej, jak sądzę, wykazać w jak dużym stopniu stanowiły one istotny drogowskaz dla działań króla Anglii i Danii oraz politycznych celów, które obierał w trakcie swojego panowania. Rozdział drugi obejmuje czas podboju Anglii przez Knuta w latach 1015–1018. Zmagania militarne Duńczyków w królestwie Æthelreda stanowiły ważną część tego procesu. Niemniej, w rozdziale tym staram się wskazać, że przejmowanie władzy przez syna Swena Widłobrodego nie skończyło się wraz z pokojem w Alney (1016), ale zwieńczone zostało przez o wiele bardziej doniosłe wydarzenia jak małżeństwo Knuta z Emmą rok później oraz wiec i pokój między Anglikami a Duńczykami zawarty w Oxfordzie w 1018 r. Rozdział trzeci poświęcony jest tworzeniu przez Knuta podstaw królewskiej władzy w Anglii i Danii. W rozdziale tym przybliżam świeckie i duchowne otoczenie króla, jego relacje z Kościołem angielskim oraz działania zmierzające do ugruntowania jego pozycji w kraju. Na szczególną uwagę w tym względzie zasługują dwa wydarzenia: fundacja świątyni na polu bitwy w Ashingdon oraz translacja relikwii św. Ælfheaha do Canterbury. W rozdziale tym poruszam także kwestię aktywności Knuta w ojczyźnie, której przejawem były dwie wyprawy do Danii, pierwsza aby przejąć tron po zmarłym bracie Haraldzie, druga w celu zdławienia buntu Þorkella Wysokiego. Rozdział czwarty i ostatni koncentruje się w większości na militarnych i politycznych działaniach Knuta w drugiej części jego panowania i obejmuje wojnę z władcami Norwegii i Szwecji Olafem Haraldssonem i Anundem Jakubem, podbój Norwegii oraz relacje z cesarzem Konradem II oraz książętami Normandii.

²⁸ Identycznie brzmi współczesna forma tego imienia.

DZIEDZICTWO

Gorm i Harald — ku dominacji w kraju i regionie

Dynastia Jelling, której Knut był przedstawicielem, przejęła rządy w Danii w latach trzydziestych X w. To wtedy pradziad Knuta, Gorm Stary, w pierw pozbawił władzy rządzącego dotąd w kraju Gnupe, a następnie rozpoczął proces terytorialnej konsolidacji kraju.

Nowa, rodzima dynastia, prócz pokonywania oporu ze strony lokalnych duńskich elit, musiała stawić czoła rosnącemu wówczas zagrożeniu ze strony Sasów. W 934 r. Gnupa uległ Henrykowi Ptasznikowi i uznał się jego lennikiem. Musiał też, co okazało się szczególnie dotkliwie, zgodzić się na oddanie saskiemu władcy Hedeby, ważnego ośrodka wymiany handlowej.

Cele południowego sąsiada wobec Danii były niemal identyczne jak wobec Słowian Połabskich. Liudolfingowie traktowali ten obszar jako swoją strefę wpływów i dążyli do jej ścisłego podporządkowania swojej władzy. Akcje militarne, takie jak ta podjęta w 934 r., wspierane były przez towarzyszącą im działalność misyjną. Władcy sascy, najpierw Henryk Ptasznik, następnie Otton I, mieli w tym względzie wobec północnego sąsiada, jasno sprecyzowane plany. Istniała przecież, założona w 831 r. metropolia w Hamburgu-Bremie, którą powołano do życia w celu objęcia misją chrystianizacyjną całej Skandynawii. Zapewne wciąż żywa była pamięć o królu Danii Haraldzie Klaku, który w 826 r. nie tylko uznał się wasalem cesarza Ludwika Pobożnego, ale także przyjął chrzest. Wciąż zapewne pamiętano o misyjnych działaniach św. Ansgara w Danii¹.

¹ Por. L. Abrams, *The Anglo-Saxons and the Christianization of Scandinavia*, ASE 24/1995, s. 213.

Do nich nawiązał arcybiskup Hamburga-Bremy Unni, który spotkał się z Gormem oraz jego synem Haraldem w celu uzyskania zgody na wysłanie do Danii misjonarzy. Władca duński prawdopodobnie nie czynił przeszkód saskim duchownym a także samemu arcybiskupowi². W efekcie tego na terenie Danii powstało kilka kościołów³. Działania te można traktować jedynie jako wstęp do dalszych zabiegów. W 948 r., a więc jeszcze za rządów Gorma, Otton I oraz Adaldag, następny arcybiskup Hamburga-Bremy, doprowadził do utworzenia na terenie Danii trzech biskupstw, w Ribe, Århus oraz Hedeby⁴. Nowo powstałe sufraganie miały być podporządkowane metropolii hambursko-bremeńskiej. Akt ten należy bez wątpienia postrzegać jako środek do ściślejszego zespolenia Danii z władztwem Ottona. Uznaje się dziś, że pierwsi ordynariusze nigdy nie dotarli do swoich diecezji⁵. Gorm i Harald zdawali sobie zapewne sprawę, że uzależnienie kościelne będzie pierwszym krokiem do zależności politycznej. Dlatego chętniej akceptowali duchownych anglosaskich⁶. Niemniej, jak ostatnio wskazał Michael Gelting, misja Poppona, którego badacz ten identyfikuje z Folkmarem, przyszłym arcybiskupem Kolonii, uwieńczona chrztem Haralda Sinozębego najpewniej w 963 r., była pokłosiem działań metropolii kolońskiej. Arcybiskup Bruno, brat cesarza Ottona I, chciał zneutralizować ewentualny sojusz króla Danii z buntującym się Wichmanem Billungiem⁷.

² Wbrew temu, co o antychrześcijańskiej postawie Gorma pisze Adam z Bremy. *Adami Gesta*, I. I c. 55, 57–59, s. 56–58. Por. też J. Staecker, *The Concepts of imitatio and translatio. Perceptions of a Viking-Age Past*, NAR 38–1/2005, s. 15–16.

³ *Adami Gesta*, I. I c. 59, s. 58.

⁴ *Adami Gesta...*, I. II c. 4, s. 64. Por. S. Brink, *Christianisation and the emergence of the early Church in Scandinavia*, w: S. Brink, N. Price (ed.), *The Viking World*, London-Routledge 2008, s. 626

⁵ P. H. Sawyer, *Kings and Vikings. Scandinavia and Europe AD 700–1100*, London-New York 1982, s. 139; M. H. Gelting, *Poppo's ordeal. Courtier bishops and the success of Christianization at the turn of the first millennium*, VMS 6/2010, s. 116. Diecezje te zaczęły normalnie funkcjonować dopiero w wyniku porozumienia jakie z arcybiskupem Adalbartem zawarł król Danii Swen Ulfsson.

⁶ L. Abrams, *The Anglo-Saxons*, s. 213.

⁷ Widukind, I. III c. 65, s. 140–141; Thietmar, I. II c. 14, s. 52; *Adami Gesta...*, I. II sch. 20, s. 83. M. H. Gelting, *Poppo's ordeal*, s. 101–33. Na temat misji Poppona zob. też P. H. Sawyer, *Kings and Vikings*, s. 138–139; L. Abrams, *The Anglo-Saxons*, s. 225; B. Sawyer, P. Sawyer, *Scandinavia enters Christian Europe*, w: K. Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia. Volume I — Prehistory to 1520*, Cambridge 2003, s. 151.

Zapoczątkowane przez Gorma Starego umacnianie władzy królewskiej oraz scalanie ziem duńskich pod egidą dynastii Jelling, kontynuował jego syn i następca Harald Sinozęby. Dopuszczony do współrządów w ostatnich latach życia ojca, od 958/959 r. rządził samodzielnie⁸. Panowanie Haralda nabiera tym bardziej znaczenia, iż kierunki polityki, którą władca ten prowadził, skutkowały działaniami jego następców, w tym oczywiście także jego wnuka Knuta. Działania Harald a oscyływały wokół trzech głównych tematów: centralizacja władzy w Danii, dążenie do dominacji w Skandynawii, obrona przed aspiracjami Cesarstwa.

Harald Sinozęby, podobnie jak jego ojciec a także ich poprzednicy przynajmniej od IX w., dostrzegali możliwości, jakie dawała kontrola handlu dalekosiężnego kwitnącego w tym czasie w Europie północnej⁹. Szczególne położenie Danii, łączącej dwie kluczowe strefy: Morza Bałtyckiego i Morza Północnego, znacząco ułatwiała aktywność w tym zakresie. Szczególna rola przypadła zwłaszcza Hedeby¹⁰. Potencjał tego ośrodka wymiany handlowej doceniali zarówno królowie Danii jak władcy sascy. Stąd w wieku X, jedni i drudzy dążyli do przejścia kontroli nad nim, co dodatkowo potęgowało konflikty między obiema stronami. Gdy w 974 r. gród dostał się ponownie pod saską kuratelę, Otton II osiedlił tam grupę Sasów, co miało zapewne służyć integracji Hedeby z cesarstwem. Już wcześniej funkcjonowała tam mennica, w której, z inicjatywy władcy bito brakteaty imitujące monety karolińskie oraz imitacje monet króla Anglii Æthelreda II. Działania te firmował zapewne król, manifestujący w ten sposób swoje wpływy w grodzie, dzięki którym czerpał niemałe zyski. Haraldowi zależało zapewne na utrzymaniu dotąd istniejących i powstawaniu nowych miejsc wymiany handlowej. Pozwalało to nie tylko na poszerzanie materialnych zasobów, potrzebnych do efektywnego sprawowania władzy, ale także wspierało jej utrwalanie w różnych częściach dominium. Dobrze świadczą o tym przykłady Ribe i Viborga na Jutlandii, Odense na wyspie Fyn, Ringsted na wyspie Zelandia czy też Lund, Löddeköpinge i Åhus w Skanii¹¹. Ostatnie z wymienionych, wskazują

⁸ J. Morawiec, *Wolin w średniowiecznej tradycji skandynawskiej*, Kraków 2010, s. 88.

⁹ B. Hårdh, B. Wyszomirska-Werbart (ed.), *Contacts Across the Baltic Sea during the Late Iron Age (9th–12th centuries)*, Lund 1992; I. Skovgaard-Petersen, *The historical context of the first towns in northern and eastern Europe*, w: H. Bekker-Nielsen, P. Foote, O. Olsen (ed.), *Proceedings of the Eight Viking Congress*, Odense 1981, s. 12–14.

¹⁰ H. Jankuhn, *Haithabu. Ein Handelsplatz der Wikingerzeit*, Neumünster 1957.

¹¹ Por. J. Callmer, *Early urbanism in southern Scandinavia ca. 700–1100 AD. Trading places, central settlements and new model centres in continuity and change*, AP 32/1994;

także, iż najpóźniej w okresie rządów Haralda Sinozębego, Skania znalazła się pod kontrolą dynastii Jelling. Zapewne nieprzypadkowo Harald, w wierszu, który na jego cześć skomponował skald Einarr Helgason, został określony jako *froekn jǫfurr Lundar lands* (*dzieniny książę kraju Lund*)¹².

Integracji ziem duńskich pod egidą dynastii Jelling a zarazem umacnianiu władzy królewskiej, służyła zapewne inicjatywa wybudowania w wybranych częściach kraju tzw. obozów wojskowych typu Trelleborg. Konstrukcje tego typu powstały w Trelleborg na Zelandii, w Fyrkat w północno-wschodniej części Jutlandii, w Aggersborg w północnej części Jutlandii, w pobliżu Limfjordu, w Nonnebakken w pobliżu Odense na wyspie Fyn oraz w Trelleborg u wybrzeża Skanii. Najważniejszą cechą wyróżniającą obozy jest ich jednolita konstrukcja. Wszystkie zostały wybudowane na planie koła i otoczone wałem. Cztery bramy wieńczyły dwie wewnętrzne arterie, przecinające się pod kątem prostym. W ten sposób powstałe „ćwiartki” zajmowane były przez duże prostokątne budynki. Obozy różniły się natomiast rozmiarami. Średnica grodu w Nonnebakken wynosiła 120 m, ale Trelleborg na Zelandii był już dwukrotnie większy. Przez jakiś czas wierzono, iż za ich budowę odpowiedzialny był Swen Widłobrody, który koncentrował w nich wojska do najazdów na Anglię. Gruntowne badania archeologiczne, w szczególności w Trelleborg oraz w Fyrkat, wykazały, iż obozy wybudowano niemal w tym samym czasie, na początku lat osiemdziesiątych X w. Rozmach i skala tej inicjatywy wskazują na Haralda Sinozębego, jako jej inicjatora. Rozmieszczenie obozów było ściśle związane z ich funkcją. Służyły jako centra wojskowo-administracyjne, reprezentujące władzę króla i egzekwujące prawno-fiskalne powinności poddanych. Zwraca uwagę fakt, iż, po kilkuletnim okresie, obozy trelleborskie zostały zarzucone. Wiąże się to dziś ze zmianą władzy w Danii i przejęciem jej przez Swena Widłobrodego.

Na tym nie kończy się lista królewskich inicjatyw. Warto wymienić w tym kontekście także budowę mostu w Ravning Enge nad rzeką Velje, 10 km na południowy zachód od Jelling. Liczył on 760 m długości oraz 5 m szerokości. Podobnie jak w przypadku obozów trelleborskich, imponujące rozmiary fundowanych konstrukcji, miały symbolizować potęgę i możliwości panującej dynastii, a przez to utwierdzać przekonanie o słuszności jej rządów¹³.

T. Thurston, *Landscapes of Power, Landscapes of Conflict. State Formation in the South Scandinavian Iron Age*, New York 2001.

¹² Skj B1, s. 116.

¹³ Szerzej na ten temat zob. J. Morawiec, *Wolin*, s. 108–110 (tam dalsza literatura).

Najdobitniej cele te zrealizowano w Jelling na Jutlandii, ideowym centrum panującej wówczas w Danii dynastii. Miejsce to pełniło w pierwszej kolejności funkcję królewskiej nekropolii. Za jego twórcę można uznać Gorma Starego. Najpewniej za jego rządów ustawiono tam kamienną konstrukcję w kształcie łodzi, wyznaczającą zasięg całości kompleksu. W jej obrębie władca ten wystawił kamień runiczny poświęcony jego żonie Pyrze. Napis na kamieniu głosi: *Król Gorm kazał wnieść ten kamień dla Pyry, swojej żony, ozdoby Danii*. Małżonka króla spoczęła po swojej śmierci zapewne w kopcu, który od strony północnej wieńczył całość zespołu zabytków. Przejęcie władzy przez Haralda Sinozębego oznaczało rozbudowę Jelling. W roku 958 lub 959 powiększono tzw. kopiec północny, w którym pochowany został Gorm. Dalszą rozbudowę kompleksu miała stymulować decyzja Haralda o przyjęciu chrztu. Usypany na południowym krańcu drugi kopiec, który jako cenotaf, miał w symboliczny sposób upamiętniać jego matkę Pyrę. W nowej przestrzeni, wyznaczonej przez oba kopce, Harald zbudował drewniany kościół. Badania archeologiczne ujawniły jego pozostałości, w tym komorę grobową, w której odkryto fragmenty szkieletu. Stąd, wzbudzający jednak kontrowersje wnioski, że Harald przeniósł do świątyni szczątki swoich rodziców. To tłumaczyłoby fakt, iż oba kopce pozostawały puste. Pośrodku między nimi, król postawił trójboczny kamień runiczny. Jeden z boków zawiera inskrypcję: *Król Harald kazał wnieść ten kamień dla uczczenia pamięci swojego ojca Gorma i swojej matki Pyry. Ten Harald podbił całą Danię oraz Norwegię i uczynił Duńczyków chrześcijanami*. Drugi z boków przedstawia zwierzę (lwa?) a trzeci postać ukrzyżowanego Chrystusa¹⁴.

Pomimo czasem sporych rozbieżności w opiniach badaczy na temat poszczególnych kwestii związanych z kompleksem w Jelling, charakter oraz funkcje tego miejsca, wydają się nie ulegać wątpliwości¹⁵.

¹⁴ E. Roesdahl, P. Meulengracht Sørensen, *Viking Culture*, w: K. Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia. Volume I — Prehistory to 1520*, Cambridge 2003, s. 145–146; I. Skovgaard-Petersen, *The Making of the Danish kingdom*, w: K. Helle (ed.), *The Cambridge History of Scandinavia. Volume I — Prehistory to 1520*, Cambridge 2003, s. 168.

¹⁵ Por. K. M. Nielsen, *Jelling Problems. A Discussion*, MS 7/1974, s. 156–207; A.E. Christensen, *The Jelling Monuments*, MS 8/1975, s. 7–19; E. Roesdahl, *Harald Blauzahn — ein dänischer Wikingerkönig aus archäologischer Sicht*, w: J. Henning (ed.), *Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchzeit*, Mainz 2002; tejsen, *The emergence*

Miejsce to miało podkreślać znaczenie oraz możliwości panującej dynastii a także legitymizować jej rządy w Danii. Co więcej, symbolika poszczególnych zabytków, wskazuje, iż jej prestiż i prawo do władzy ściśle wiązały się z chrześcijańską ideologią. O ile jest to w pełni zrozumiałe w przypadku Haralda Sinozębego, wątpliwości pojawiają się w związku z jego rodzicami, bez wątpienia ważnymi osobami dla znaczenia całości kompleksu. Głosy wskazujące na potencjalny chrzest Gorma zdają się ignorować całkowicie pogański charakter jego pochówku oraz średniowieczną skandynawską tradycję historiograficzną¹⁶. Rację z kolei należy przyznać Fjodorowi Uspieńskiemu, że zgoda na identyfikację szczątków odkrytych w kościele w Jelling z królewskimi rodzicami Haralda Sinozębego, każe domyślać się, iż zostały one potraktowane w sposób pozwalający na ich pochówek w kościele¹⁷.

Zabiegi te, obok innych, miały zapewne wskazywać na kontynuację władzy, niezmaconą przez zmianę wiary, firmowaną osobiście przez Haralda. Potencjalne przeniesienie zwłok Gorma i Pyry do kościoła, budowa drugiego kopca oraz tekst inskrypcji, wyraźnie podkreślający więzi krwi z nieżyjącą już królewską parą, mają istotną wymowę. Nowe inicjatywy w Jelling, miały chyba jednak na celu swoiste „pogodzenie” pogańskiej tradycji władzy z nową ideologią. Harald chciał w dobitny sposób wykazać, iż promowane przez niego chrześcijaństwo nie dyskredytuje pamięci o dokonaniach jego poprzedników. Wręcz przeciwnie, rozmach oraz symbolika kompleksu wskazują, że król Danii chciał budować swoją pozycję w królestwie odwołując się zarówno do pamięci o Gormie jak i tego, co dawała mu nowa wiara. Trudno rozstrzygać, czy kompleks w Jelling miał symbolizować płynne, w domyśle bezkonfliktowe, przejście od starych do nowych wierzeń, a tym bardziej czy takowe było ono w rzeczywistości¹⁸. Niemniej wydaje się, że przyjęty układ zgromadzonych tam zabytków, ich symbolika oraz treść, ja-

of Denmark and the reign of Harald Bluetooth, S. Brink, N. Price (ed.), *The Viking World*, London-Routledge 2008, s. 652–660.

¹⁶ Swen Aggesen, Saxo Grammatyk oraz Snorri Sturluson, nie mają wątpliwości, że Gorm umarł jako poganin.

¹⁷ F. Uspieński, *The baptism of bones and prima signatio in Medieval Scandinavia and Rus'*, w: L. P. Słupecki, J. Morawiec (ed.), *Between Paganism and Christianity in the North*, Rzeszów 2009, s. 166–167.

¹⁸ Por. A. Forte, R. Oram, F. Pedersen, *Państwa Wikingów. Podboje — władza — kultura. Wiek IX–XI*, Warszawa 2010, s. 133 (oraz stosowny komentarz redakcyjny).

kie one zawierały, miał przede wszystkim podkreślać wielkość dynastii, której przedstawicielem był Harald Sinozęby. Dynastii, która w świeżo adoptowanym chrześcijaństwie zyskała nowe potwierdzenie dawno już nabytych praw do władzy nad Duńczykami.

Ideowe znaczenie Jelling tłumaczą też po części liczne odwołania do Jutlandii i jej mieszkańców, jakie znajdujemy w poezji skaldów komponowanej na cześć Knuta. Wnuk Harald Sinozębego jest określany między innymi jako *król Jutlandczyków* (*Jóta dróttinn*) i *władca Jutlandii* (*jǫfurr Jótlands*). Ponadto, jeden z poetów nazywa go *potomkiem Gorma* (*ǫttungr Gorms*)¹⁹. Z pewnością epitety tego typu stawały się bardziej czytelne, gdy ich odbiorcy przypominali sobie o Jelling i roli jaką to miejsce spełniało w legitymizacji władzy całej dynastii.

Rozbudowa kompleksu w Jelling przez Harald Sinozębego, była skorelowana z jego innymi działaniami, uzupełniając i tłumacząc je na poziome ideowym. To zapewne sprzyjało osiągnięciu celu, czyli integracji ziem duńskich pod rządami jednego króla.

Warto jednakże zwrócić uwagę, iż na postawionym kamieniu runicznym w Jelling, syn Gorma Starego chwali się między innymi, iż podbił również Norwęgę. Nawiązuje ono bezpośrednio do planów króla Danii, zmierzających do zdobycia dominującej pozycji w całej Skandynawii.

Najwięcej wiadomo o działaniach Harald Sinozębego wobec Norwegii. Niemal od początku swego panowania, władca ten dążył do zdobycia w tym kraju jak największych wpływów. Sprzyjały temu częste w konflikty o władzę, które wówczas rozgrywały się między potomkami króla Harald Pięknowłosego. Późniejsze sagi wskazują, że Harald wykorzystał już pierwszą okazję do wmieszania się w norweskie sprawy. Było nią pojawienie się na dworze króla Danii Gunnhildy, wdowy po wygnanym królu Norwegii Eryku Krwawym Toporze. Wraz z synami, szukała u Harald schronienia i pomocy w walce ze szwagrem, Hakonem Dobrym. Ten ostatni sprawował wówczas rządy w Norwegii kosztem bratanków. Harald Sinozęby przyjął zbiegów, ponadto wsparł materialnie piracką działalność synów Eryka i Gunnhildy, ponadto jednego z nich, Harald, usynowił²⁰.

W połowie lat sześćdziesiątych X w., tenże Harald, zwany Szarym Płaszczem, wspierany przez resztę braci, zaatakował Norwęgę. Wiele wskazuje na

¹⁹ Skj B1, s. 226, 234, 273.

²⁰ S. Aalto, *Categorizing Otherness in the King's Sagas*, Joensuu 2010, s. 84–85.

to, iż środki na ekspedycję pochodziły także od króla Danii²¹. Zwieńczeniem wyprawy była bitwa pod Fitjar na wyspie Storð położonej w ujściu Hardangerfjordu. W jej trakcie Hakon Dobry został śmiertelnie ranny. Mimo porażki, Harald Szary Płaszcz, wobec śmierci dotychczasowego władcy, zdołał przejąć kontrolę nad krajem.

Na duńską pomoc dla synów Eryka Krawy Topór wskazują współczesne wiersze skaldów. Jeden z nich, Eyvind Finsson, w jednej ze strof określił Hakona Dobrego mianem *ostrze przeciw Duńczykom* (*Dana brandi*). W poemacie *Hákonarmál*, ten sam poeta nazwał poległego pod Fitjar króla *tym, który wprawia Duńczyków w przerażenie* (oegir Eydana)²².

Prawdopodobną ceną za poparcie, jakiego władca Danii udzielił Haraldowi Szary Płaszcz, było uznanie przez syna Eryka Krawy Topór duńskiej władzy zwierzchniej w Norwegii. Ponadto, ceną za pomoc było oddanie Haraldowi Sinozębemu Viken, południowej części kraju²³.

Choć wnioskować można jedynie na podstawie późniejszych i mało wiarygodnych sag królewskich, wydaje się, że drogi Harald Sinozębego i Harald Szary Płaszcz szybko się rozeszły. Sposobem króla Danii na zachowanie wpływów w Norwegii miał być sojusz z rodem jarłów Hlaðir. Skomponowana na cześć syna Eryka Krawy Topór przez skalda Glúma Geirasona *Gráfeldardrápa*, wskazuje, iż władca Norwegii zorganizował zbrojną wyprawę do Danii. Choć w kwestii chronologii trudno o precyzję, do wydarzeń tych mogło dojść około połowy lat sześćdziesiątych X w. Glúm przekazuje w swoim wierszu, iż flota Harald Sinozębego do Limfjordu. Pod Hals doszło do starcia z Duńczykami, w wyniku którego Harald Szary Płaszcz zginął²⁴. Inny poemat, *Vellekla* Einara Helgasona, wskazuje, iż w starciu tym, przeciw władcy Norwegii stanął także jarl Hlaðir Hakon, zapewne już wówczas sprzymierzony z Haraldem Sinozębem²⁵.

Śmierć Harald Szarego Płaszcza otworzyła jarlowi Hakonowi drogę do władzy w Norwegii, oczywiście w charakterze poddanego króla Danii. Jarl

²¹ Tamże, s. 61.

²² Skj B1, s. 57, 63.

²³ S. Bagge, *Christianization and state formation in early medieval Norway*, SJH 30–2/2005; C. Keller, *Norway in the 10th century AD. An in-between century*, w: P. Urbańczyk (ed.), *The Neighbours of Poland in 10th Century*, Warszawa 2000.

²⁴ Skj B1, s. 67.

²⁵ Tamże, s. 119.

miał płacić Haraldowi Sinozębemu trybut oraz być gotowym do wspierania go militarnie. W istocie, gdy w 974 r. Harald Sinozęby musiał zmierzyć się z najazdem cesarza Ottona II, Hakon stanął u jego boku. O konflikcie Harald Sinozębego z cesarzem będzie jeszcze mowa poniżej. W tym miejscu warto zaznaczyć dwie sprawy. Klęska króla Danii stała się okazją dla jarla Hakona do uniezależnienia się spod duńskiej kontroli. Ponadto, porażka Harald Sinozębego mocno zaciążyła na jego wizerunku w średniowiecznej tradycji skandynawskiej. Już *Vellekla* Einara Helgasona wskazuje, iż jarl Hakon starał się przedstawić swój udział w tych walkach jako zwycięzca (w bezpośrednim starciu z wojskami cesarza)²⁶. Tropem tym poszli autorzy późniejszych sag, przeciwstawiając walecznego jarla nieudolnemu Haraldowi, zmuszonemu do uległości przez zwycięskiego cesarza²⁷. Autor *Największej Sagi o Olafie Tryggvasonie*, wykorzystał motyw wyprawy Ottona przeciw Haraldowi Sinozębemu w kreowaniu wielkości swojego bohatera. Przekaz sagi umieszcza przyszłego króla Norwegii wśród sojuszników cesarza (dotyczy to także króla Vindlandu Burysława) a nawet kreuje go na męża opatrznościowego całej wyprawy, dzięki któremu udało się wojskom cesarza sforsować duńską obronę pod Danevirke²⁸.

Harald Sinozęby z pewnością nie chciał się pogodzić z utratą wpływów w Norwegii i zapewne zdawał sobie sprawę, iż wcześniejsze relacje z jarlem Hakonem może przywrócić jedynie skuteczna akcja militarna. Aż do słynnej wyprawy duńskiej floty na Norwegię, zakończonej bitwą pod Hjørungavåg, brak pewnych informacji na temat takich prób. Późniejsze sagi (*Heimskringla*, *Fagrskinna*, *Jónsvikinga saga*), relacjonują nieudaną wyprawę króla Danii przeciw jarlowi Hakonowi, otwartą jednakże pozostaje kwestia wiarygodności tych opisów²⁹.

Zwieńczeniem starań Harald Sinozębego o odzyskanie supremacji w Norwegii, była wyprawa floty duńskiej, którą dowodzili Sigvaldi i Búi. Brak dziś zgody co do datowania tych wydarzeń. Niemniej bardzo prawdopodobne, że doszło do nich w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych X w.³⁰ Ekspe-

²⁶ Tamże, s. 122.

²⁷ Zob. J. Morawiec, *Wolin*, s. 93.

²⁸ Tamże, s. 275–276.

²⁹ Tamże, s. 102–103.

³⁰ Tamże, s. 230–233 (tam przegląd opinii badaczy).

dycja ta zakończyła się klęską jaką pod Hjørungavåg zadał Duńczykom jarl Hakon³¹. W rezultacie, władca Norwegii nie tylko utrzymał niezależność w stosunku do króla Danii, ale, jak wskazują skomponowane na jego cześć poematy skaldów, wykorzystał zwycięstwo nad Duńczykami do wzmocnienia swojej pozycji w Norwegii.

Klęska armii Sigvaldiego i Búiego być może przekonała Haralda, iż Norwegia, przynajmniej na razie, jest stracona. Nic nie wiadomo, aby król podejmował dalsze starania w tej kwestii³². Co jednak ważniejsze, wydarzenia te obrosły z czasem legendą, którą najpełniej rozwinęła historia Jomswikingów. Analogicznie do starcia z Ottonem II w 974 r., objęła ona także postać Haralda Sinozębego rysując zdecydowany negatywny obraz władcy. Legenda, którą w różnym zakresie referują różne sagi, przedstawia króla Danii jako intryganta, człowieka pozbawionego siły woli i odwagi, który na dodatek okazuje się być tchórzem. W efekcie, jego poddani, na czele z jego synem odwracają się od niego i wypowiadają mu posłuszeństwo. Na wskroś negatywnego obrazu władcy dopełniają opisy okoliczności jego śmierci. Harald miał zginąć w bezpośredniej walce z buntownikami, zostaje zabity wypuszczoną z ukrycia strzałą w łuku, w czasie gdy udał się do lasu z powodu fizjologicznych potrzeb. Takiemu obrazowi władcy przeciwstawieni są waleczni i bohaterscy Jomswikingowie — wojownicy idealni. Część przekazów co prawda czyni z Haralda założyciela Jomsborga, siedziby drużyny, ale na tym kończy się pozytywna rola króla w tej legendzie³³.

Historia Jomswikingów łączy w sobie kilka wątków z panowania Haralda Sinozębego. Jeden to konflikt z jarlem Hlaðir Hakonem. O dwóch następnych będzie jeszcze mowa poniżej: najazd Ottona II na Danię oraz bunt przeciw władzy Haralda, który zakończył się jego upadkiem.

Legenda o Jomswikingach przedstawia duńską ekspedycję i wieńczące ją starcie pod Hjørungavåg jako jedno z najważniejszych wydarzeń w dzie-

³¹ J. Megaard, *Hvor sto „Slaget i Hjørungavåg”?* *Jomsvikingeberetningens stedsnavn og Eaemundr fróði*, alvissmál 9 1999, s. 29–54.

³² Być może za takowe należałoby uznać próby skłócenia Hakona z synem Erykiem, których możemy domyślać się na podstawie wiersza Bandadrápa Eyjolfra dádaskálda. Zob. szerzej J. Morawiec, *Harald Sinozęby król Danii i jego polityka norweska w poematach skaldów*, Średniowiecze polskie i powszechne t. IV 2007, s. 67–69. i nawiązania do mojego artykułu.

³³ Szerzej na ten temat J. Morawiec, *Wolin*, s. 115–124.

jach Skandynawii. Dobitnie opinię tę wyraża autor *Fagrskinny*³⁴. Co prawda w historii tej za powstanie całej intrygi, której finałem jest bitwa, odpowiedzialny jest Swen Widłobrody³⁵, treść poszczególnych sag, pozwala wierzyć, iż mówimy o historycznym i przełomowym wydarzeniu.

Szczególny, choć ograniczony wgląd w to, co rzeczywiście mogło się wydarzyć, dają nam wiersze skaldów, skomponowane na cześć jarla Hakona, niedługo po bitwie³⁶. O ile Duńczykom udało się doprowadzić do bezpośredniej konfrontacji z siłami władcy Norwegii, o tyle nie byli w stanie osiągnąć nad nim zwycięstwa. Prawdopodobnie kluczowym momentem starcia, który zdecydował o jego wyniku była śmierć jednego z dwójki duńskich wodzów, Búiego. Wówczas drugi z nich, Sigvaldi, zdecydował się na odwrót. Powstałe w wyniku tego zamieszanie wśród Duńczyków, wykorzystali i tak mający przewagę Norwegowie, którzy ostatecznie pokonali najeźdźców. Ci którzy nie zginęli, dostali się do niewoli. To najważniejsze konkrety. Poza tym dużo w opisach skaldów bitewnej retoryki, typowej dla gatunku. Ponadto skaldowie zgodnie podkreślają jak wielką sławę przyniosło jarlowi Hakonowi to zwycięstwo. Słowa jednego z nich, Þórleifa jarlaskálda Rauðfeldarsona: *Hakonie, nie ma wspanialszego władcy na ziemi ponad Ciebie*³⁷, świadczą przede wszystkim o naturze samych utworów. Z drugiej strony zwycięstwo musiało być okazałe, skoro posłużyło kreowaniu Hakona jako, w myśl pogańskich wierzeń, idealnego władcy³⁸.

Nie wiadomo czy klęska pod Hjørungavåg ostatecznie przekonała Harald Sinozębego o braku możliwości przywrócenia kontroli nad Norwegią. Być może król Danii zwyczajnie nie zdążył podjąć nowych działań na tym polu, zważywszy na bunt, z którym musiał zmierzyć się niedługo potem. Otwartym pozostaje pytanie, na ile wydarzenia te można wiązać ze sobą.

³⁴ Fsk, s. 105–106.

³⁵ W innym miejscu, (J. Morawiec, *Wolin*, s. 230–233), starałem się wykazać, iż wiązanie tych wydarzeń z osobą Swena Widłobrodego, nie ma historycznego uzasadnienia.

³⁶ F. Ström, *Poetry as an instrument of propaganda. Jarl Hákon and his poets*, w: *Speculum Norroenum*, U. Dronke (ed.), Odense 1981; J. Morawiec, *Wolin*, s. 207–236 (tam szczegółowe rozpatrzenie problemu).

³⁷ Skj B1, s. 132.

³⁸ F. Ström, *Hieros-gamos motivet i Hallfreðr Óttarssons Hákonardrápa och den nordnorska jarlavärdigheten*, ANF 98/1983; L. Sonne L., *Hallfreðr's hellige bryllup — Udgivelse og tolkning af et skjaldedigt*, Maal og Minne 1/2008.

Innymi słowy, czy klęska duńskiej floty w Norwegii wpłynęła, a jeśli tak to jak bardzo, na decyzje możliwych o wystąpieniu przeciw Haraldowi? Pośrednią poszlaką, wskazującą na taki związek, może być kształt legendy o Jomswikingach, gdyż zachowane redakcje sagi obejmują swoją treścią obydwa wydarzenia.

Jeszcze mniej pewnych danych mamy na temat potencjalnej aktywności Haralda Sinozębego wobec Szwecji. Legenda o szwedzkim królewiczu Styrbjörnie może być traktowana jedynie jako późny i trudno weryfikowalny refleks działań króla Danii. Historię szwedzkiego dynasty referuje *Styrbajrnar thattr sviakappa*, krótkie opowiadanie dołączone do redakcji *Sagi o Olafie Świętym*, jaką zawiera sporządzony pod koniec XIV w. kodeks Flateyjarbók³⁹. Styrbjörn został pozbawiony ojcowizny przez stryja Eryka, który samodzielnie rządził Szwecją. De facto usunięty z kraju, postanowił za wszelką cenę pozbawić tronu stryja i przejąć władzę w Szwecji. Starania te zakończyły się wyprawą do Uppsali zakończoną bitwą na polach koło rzeki Fyris (Fyrisvellir). Eryk pokonał wojska bratanka, który w trakcie bitwy zginął. Według *thattr*, Styrbjörn gromadząc wojska na wyprawę przeciw Erykowi, uzyskał pomoc Haralda Sinozębego. W innym miejscu⁴⁰ starałem się pokazać, że legenda o Styrbjörnie odwołuje się do historycznych postaci (królów Szwecji i Danii) oraz wydarzeń (bitwa pod Fyrisvellir), choć oczywiście przedstawia je w przerysowanej i mało wiarygodnej formie. Niewykluczone, że w tej samej kategorii należy rozpatrywać wątek duńskiej pomocy dla Styrbjörna, który mógł być pokłosiem wiedzy o skandynawskiej polityce Haralda Sinozębego. W przypadku Styrbjörna nie różniła się niczym od tej, którą władca ten uprawiał wobec Norwegii. Ewentualna pomoc Haralda dla próbującego zdobyć władzę w Szwecji Styrbjörna mogła być przyczyną (bądź jedną z przyczyn) opisywanego przez Adama z Bremy ataku Eryka Zwycięskiego na Danię na początku lat dziewięćdziesiątych X w.⁴¹

Bliżej nieokreślone duńsko-szwedzkie antagonizmy za rządów Haralda Sinozębego, mogły wpłynąć na, zapewne chwilowe, zbliżenie między Erykiem Zwycięskim a Mieszkiem I. Zawarty wówczas między nimi sojusz, po-

³⁹ Flateyjarbók. *En samling af norske kongesager*, t. II, Kristiania 1862, s. 70–73.

⁴⁰ J. Morawiec, *Jeszcze raz o Styrbjörnie Olafssonie i jego związkach z Jomsborgiem*, *Przegląd Historyczny* 1/99 2008; tenże, *Wolin*, s. 237–267.

⁴¹ J. Morawiec, *Wolin*, s. 264.

twierdzony małżeństwem króla Szwecji z anonimową Piastówną, miał mieć, jak relacjonuje Adam z Bremy, antyduńskie nastawienie. Trudno oczywiście w tym miejscu odnosić się do wszystkich kontrowersji związanych z przekazem bremeńskiego kronikarza odnośnie tego małżeństwa. Niemniej mamy prawo domniemywać, iż Harald Sinozęby podejmował próby wpływania na sytuację w Szwecji. Czynił to zapewne w sposób zbliżony do swoich działań w Norwegii. Na ile aktywność ta przynosiła sukcesy i jak wyglądała w szczegółach, musi pozostać w sferze domysłów i spekulacji.

Działania króla Danii wobec północnych sąsiadów wskazują na duże ambicje i rozmach w próbach osiągnięcia celu. Ambicji tych nie zabrakło także Haraldowi w jego relacjach z Cesarstwem.

Liudolfingowie traktowali Danię jako swoją strefę wpływów. Politykę Henryka Ptasznika kontynuował jego syn Otto I. O powołaniu pierwszych duńskich biskupstw wspominałem już wyżej. Fakt, iż pierwsi ordynariusze nie mogli faktycznie zawiadywać swoimi diecezjami pozostaje znamiennym i wskazuje na to, że Harald Sinozęby starał się wszelkimi środkami ograniczyć wpływy południowego sąsiada. W tym kontekście należy rozpatrywać też aktywność króla Danii na Połabiu. Około 970 r., Harald zawarł sojusz z obodryckim księciem Mściwojem, umocniony małżeństwem króla z córką Mściwoja, zwaną przez Duńczyków Tove⁴². U podstaw tych więzi mogło stać wspólne dla obu stron zagrożenie ze strony Cesarstwa. Słowiański książę nie był jednak zbyt pewnym sprzymierzeńcem, skoro w 974 r. stanął u boku Ottona II nacierającego na Danię. Niemniej mamy prawo domyślać się, że Harald Sinozęby rozumiał umacnianie swoich wpływów wśród Słowian Połabskich jako jednocześnie wzmacnianie swojej pozycji w relacjach z Liudolfingami.

W tym kontekście odnotować należy też wzmiankowane przez Widukinda kontakty Wichmana Billunga z królem Danii. Saski wielmoża, skonfliktowany z królem i stryjem, margrabią Marchii Północnej Hermanem, szukał pomocy na dworze Harald Sinozębego. Saski kronikarz twierdzi, iż Wichman namawiał Harald do wspólnej wojny przeciw Hermanowi, ale wspólne spiskowa-

⁴² J. Steenstrup, *Venderne og de Danske før Valdemar den Stores tid*, København 1900, s. 47; A. Turasiewicz, *Dzieje polityczne Obodryców. Od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160–1164*, Kraków 2004, s. 100; N. Lund, *Harald Bluetooth — a saint very nearly made by Adam of Bremen*, w: J. Jesch (ed.), *The Scandinavians from the Vendel Period to the tenth century. An ethnographic perspective*, Woodbridge 2002, s. 306.

nie nie przyniosło żadnych konkretów. Znamiennym pozostaje jednak fakt, iż buntownik i wróg cesarski znajdował posłuch na duńskim dworze⁴³.

Dalsze wydarzenia zdają się świadczyć o tym, iż zarówno Harald dobrze orientował się w sprawach niemieckich, jak i, że w samym Cesarstwie doceniano jego potencjał. W 973 r. zmarł Otto I, co skutkowało między innymi konfliktem o tron saski między Ottonem II a księciem bawarskim Henrykiem Kłótnikiem. W walkę tę zaangażowani zostali różni władcy, między innymi Harald Sinozęby, który stanął po stronie księcia Bawarii. Jeszcze w 973 r. doszło do duńskiego najazdu na Saksonię, który zapewne miał nie tylko pomóc w destabilizacji całości sytuacji, ale przywrócić Duńczykom utracone w latach trzydziestych na rzecz Sasów ziemie⁴⁴.

Zorganizowana rok później przez Ottona II wyprawa na Danię, wskazuje, iż Cesarstwo nie zamierzało zarzucić swoich interesów na Północy. Zwycięstwo militarne, za którym poszły nałożenie trybutu i osobisty hołd króla Danii, miały zneutralizować dość poważne, jak się zdaje, zagrożenie. Tym chyba należy tłumaczyć szybką i zdecydowaną reakcję nowego cesarza, który nie tracił czasu i zaangażował duże siły dla przywrócenia właściwych według siebie, relacji z Danią⁴⁵.

Gdy 10 lat później, w 983 r., Cesarstwo po raz kolejny przeżywało problemy, król Danii nie czekał beczynn timer na rozwój wypadków. Ponowny konflikt o władzę z udziałem Henryka Kłótnika oraz kolejne, tym razem o wiele znaczniejsze, powstanie Wioletów, stały się okazją do realizacji własnych celów. Problematyczny jest, postulowany gdzieniegdzie⁴⁶, wpływ Harald Sinozębego na decyzje Słowian o podjęciu walki z Sasami. Niemniej, nie ulega wątpliwości atak Duńczyków na Saksonię latem 983 r. Celem wojsk, który-

⁴³ Widukind, s. 139; J. Morawiec, *Wolin*, s. 90–91 (tam dalsza literatura).

⁴⁴ *Annales Altahenses Maiores* a. 974, Monumenta Germaniae Historica Scriptores t. XX Ed. G. H. Pertz, Hannoverae 1868, s. 787; Thietmar, s. 103; P. Skaaning, *Harald Blåtands sidste kamp. Trelleborgene og brydningerne i dansk vikingetid 979–983*, Lyngby 1992, s. 100.

⁴⁵ Na temat ataku Ottona II na Danię i skandynawskiej tradycji na temat tych wydarzeń zob. J. Morawiec, *Wolin*, s. 91–93.

⁴⁶ Por. N. Lund, *Harald Bluetooth*, s. 306, 310, tegoż, *The Danish empire and the end of the Viking Age*, w: P. Sawyer (ed.), *The Oxford illustrated history of the Vikings*, Oxford 1997, s. 167; H. Andersen, *Die Haltung Dänemark im Jahre 983*, Zeitschrift für Archäologie 18/1984, s. 104–105.

mi miał dowodzić syn króla Swen Widłobrody, stało się Hedeby, które wobec bierności Sasów, udało się opanować⁴⁷.

Relacje z Cesarstwem oznaczały dla Haralda także kontakty ze Słowianami. Król Danii cieszył się w historiografii opinią sojusznika Słowian. Istnienie wspólnego wroga (Cesarstwo), małżeństwo z obodrycką księżniczką, postulowana przychylność dla buntujących się Wioletów — to lista ważkich argumentów na rzecz tej tezy. Rzeczywistość była zapewne bardziej złożona. Harald w jednym z wierszy nazywany jest Zabijaczem Słowian (*Vinda myr-di*)⁴⁸. I choć mamy do czynienia z poetyckim paszkwilem, szkalującym króla Danii, jego przekaz jest jednoznaczny. Harald zasługuje teraz na wzgardę, choć kiedyś, ów Zabijacz Słowian, był wspaniałym, zwycięskim władcą⁴⁹.

Bark informacji na temat ewentualnych konfliktów ze Słowianami w źródłach współczesnych Haraldowi nie wyklucza ich istnienia. Co więcej, w tym kontekście warto jeszcze raz przypomnieć, że legenda o Jomswikingach, na pewnym etapie swojego rozwoju, przedstawiała króla Danii jako zdobywcę kraju Słowian i założyciela Jomsborga⁵⁰.

To z kolei, każe zwrócić się w stronę wydarzeń, które doprowadziły do upadku rządów Haralda Sinozębego w Danii. Przeciw królowi wybuchł bunt możliwych, na czele którego stanął jego syn Swen. Bezpośrednia zbrojna konfrontacja zakończyła się porażką Haralda oraz jego wygnaniem. Niedługo później król zmarł. Do najstarszych przekazów opisujących te wydarzenia należą *Encomium Emmae Reginae* oraz kronika Adama z Bremy.

Pierwsze ze źródeł w następujący sposób przedstawia koniec rządów Haralda:

[...] *nawet jako chłopiec cieszył się miłością wszystkich i znienawidzony był jedynie przez swego ojca. Żadną miarą chłopiec na to nie zasłużył, było to spowodowane zawiścią. Gdy stał się już młodzieńcem, miłość ludu jeszcze bardziej wzrosła i, jednocześnie wzrastała zawiść ojca, tak, że otwarcie, nie w sekrecie, chciał go wygnać, przysięgając że zrobi wszystko, aby ten po nim nie rządził. Wojsko, zasmucone tym, opuściło ojca, przeszło na stronę syna i zapewniło*

⁴⁷ Thietmar, s. 128. Z duńskim najazdem wiąże się w literaturze przedmiotu także kilka inskrypcji runicznych z okolic Hedeby. Zob. P. Skaaning, *Harald Blåtands sidste kamp*, s. 182.

⁴⁸ Skj B1, s. 166.

⁴⁹ J. Morawiec, *Wolin*, s. 129–133..

⁵⁰ Tamże, s. 111–113.

swoje poparcie. Ostatecznie doszło między nimi do bitwy, w której ojciec odniósł rany i uciekł do Słowian, gdzie wkrótce potem zmarł⁵¹.

Niespełna 30 lat później, w rozdziale 27 księgi II swojej kroniki, Adam z Bremy tak opisał te wydarzenia:

W ostatnich dniach [rządów] arcybiskupa Adaldaga, nasza sprawa wśród barbarzyńców podupadła. Chrześcijaństwo w Danii popadło w wielki zamęt i, palając zawiścią dla dobrych początków wiary w Pana, zły człowiek próbował siać kłókol. Gdyż wówczas Swen Otto, syn znakomitego Haralda, króla Duńczyków, organizował spiski przeciw ojcu, radząc się także tych, których jego ojciec, wbrew ich woli, zmusił do przyjęcia chrześcijaństwa, aby mieć jasność czy zdoła pozbawić ojca tronu, teraz gdy ten był już posunięty w latach i znacznie mniej silny. Dlatego Duńczycy poczęli spiskować aby wyrzec się chrześcijaństwa, uczynić Swena królem oraz wypowiedzieć wojnę Haraldowi. Jako że ten drugi, od początku swych rządów, pokładał ufność w Panu, dlatego też wtedy, szczególnie mocno powierzył tę sprawę Chrystusowi i, choć wzdrygał się na myśl o wojnie, zdecydował się bronić zbrojnie. I jak następny Dawid, który opłakiwał swego syna Absalona, smućąc się raczej z powodu jego grzechu niż swojego nieszczęścia, wyruszył na wojnę. W tej godnej ubolewania i gorszej niż domowa wojnie, stronnicy Haralda zostali pokonani. Ten, ranny, na statku uciekł z pola walki i podążył do miasta Słowian, zwanego Jumne.

Przyjaźnie przyjęty przez Słowian, przeciwieństwo niż oczekiwał, gdyż oni byli pokonanymi, po kilku dniach zmarł z powodu ran i odszedł w uznaniu dla Pana⁵².

Obydwie najwcześniejsze relacje różnią się w istotnych szczegółach. Według autora *Encomium*, to złe postępowanie ojca zmusiło niejako Swena do działania. Z kolei w przekazie Adama z Bremy odium zła spada na syna, który niegodnie występuje przeciw prawowitemu władcy oraz ojcu. O ile autor *Encomium* wskazuje na osobiste animozje między Haraldem a Swenem⁵³, o tyle Adam konfrontuje ojca z synem przez pryzmat chrześcijaństwa. Obaj autorzy zgodnie podkreślają poparcie możnych dla Swena, choć z zupełnie innych powodów. W końcu, efekt konfrontacji jest w obydwóch relacjach taki sam — jest nią porażka Haralda. Autor *Encomium* dość ogólnie wskazuje na kierunek ucieczki Haralda (*ad Sclauos*), co przekaz Adama zdaje się precyzować wymieniając Wolin.

⁵¹ *Encomium*, s. 8.

⁵² Adam z Bremy, s. 87.

⁵³ Szczegół ten podchwycą autorzy sag, por. niżej.

Różnice w obu relacjach podyktowane były odmiennymi intencjami obu autorów oraz okolicznościami, w jakich przyszło im tworzyć⁵⁴. Brak jednak przy tej okazji miejsca na szersze traktowanie poruszonej kwestii. Ważniejszym z pewnością jest, iż obaj zgodnie podkreślają jednoznaczny efekt buntu Swena i (części?) możnych — wygnanie Haralda Sinozębego z Danii.

Gwałtowny koniec rządów króla nastąpił zapewne w 986 lub 987 r. Takie datowanie buntu Swena, oparte o przekaz kroniki Adama z Bremy, jest dziś akceptowane przez zdecydowaną większość badaczy. Pojawiające się od czasu do czasu propozycje alternatywne w tym względzie nie są zbyt przekonujące⁵⁵.

Co mogło doprowadzić do upadku władcy, który dotąd odnosił w głównej mierze sukcesy i zdawał się konsekwentnie wzmacniać swoją pozycję w kraju?

W tym kontekście pojawia się także pytanie o motyw, które kierowały Swenem. Choć przekaz Adam z Bremy bez wątpienia jest nacechowany mocno wyluszczonejmi wzorcami biblijnymi, sprawa animozji między ojcem i synem przebija przez większość odnoszących się do sprawy źródeł zbyt mocno, aby można ją potraktować jedynie jako literacki schemat. Znacznie gorzej przedstawia się kwestia ewentualnych przyczyn konfliktu. Wyraźna tendencyjność źródeł nie wyklucza jednak istnienia prozaicznych powodów — Swen mógł myśleć o przejęciu tronu, którego bądź nie był pewny, bądź nie mógł się doczekać. Trudno z kolei rozstrzygnąć czy to syn Haralda zmotywował możnych do poparcia jego starań, czy odwrotnie, niechętnie Haraldowi elity posłużyły się jego osobą.

Łatwiej wskazać dziś przesłanki kierujące nas w stronę drugiej opcji. W czasie gdy dynastia Jelling zaczęła odnosić pierwsze sukcesy (pozbawienie władzy Gnupy), w różnych częściach Danii dominowali lokalni władcy. Proces centralizacji władzy, rozpoczęty przez Gorma i kontynuowany przez Haralda, odbywał się oczywiście kosztem lokalnych dynastii. Ich przedstawiciele, czego możemy się domyślać, mieli podobne ambicje polityczne i próbowali podobnie do dynastii Jelling, poszerzać swoje wpływy, manifestując jednocześnie swój potencjał i osiągnięte już sukcesy. Wobec coraz mocniejszej pozycji nowej dynastii, lokalni możni albo podporządkowywa-

⁵⁴ I. Skovgaard-Petersen, *The Making of the Danish kingdom*, s. 170.

⁵⁵ Por. J. Morawiec, *Wolin*, s. 141–142 (tam dalsza literatura).